

ปรัชญาศิลปะ

ปรัชญาศิลปะ (Philosophy of Art) คือ ความคิดเกี่ยวกับศิลปะในระดับที่ใช้ความคิดอย่างลึกซึ้ง เกินกว่าที่จะพิสูจน์หรือยืนยันได้อย่างชัดเจน

เนื้อหาของปรัชญาศิลปะมี ๒ ประเภท คือ

ปรัชญาว่าด้วยศิลปะ (Philosophy on Art) ซึ่งเป็นปรัชญาประยุกต์สาขาหนึ่ง ศึกษาโดยวิธีใช้ปรัชญาบริสุทธิ์ไปตีความตามปัญหา อันเกิดจากข้อมูลทางศิลปะ เช่น ปัญหาเรื่องความงาม ปัญหาเรื่องสุนทรียธาตุ ปัญหาเรื่องความมีอยู่ของศิลปะ ปัญหาเรื่องศิลปะกับสิ่งสัมบูรณ์ เป็นต้น เนื้อหาอีกส่วนหนึ่งเรียกว่า ปรัชญาในศิลปะ (Philosophy in Art) ศึกษาความคิดปรัชญาที่แฝงอยู่ในศิลปกรรมต่างๆ ปรัชญาที่แฝงอยู่นั้นอาจจะเป็นปรัชญาบริสุทธิ์หรือปรัชญาประยุกต์ก็ได้ เช่น ปรัชญาในงานเขียนของเชกสเปียร์ ปรัชญาในรูปสลักของไมเคิลอันเจโล ปรัชญาในพระพุทธรูปปางสมาธิ เป็นต้น ซึ่งอาจเสนอความคิดอะไรไว้ก็ได้ หากอยู่ในขอบข่ายของเนื้อหาปรัชญา ก็เรียกว่า เป็นปรัชญาในศิลปะ ซึ่งก็เป็นส่วนของปรัชญาศิลปะด้วย

เมื่อกล่าวถึงปรัชญาศิลปะ มักจะกล่าวถึงเนื้อหาทั้ง ๒ ประเภทปนๆ กัน เพราะถือว่าเป็นปรัชญาศิลปะด้วยกันทั้งคู่ ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะเนื้อหาประเภทแรกคือ ปรัชญาว่าด้วยศิลปะ โดยเน้นเฉพาะปัญหาพื้นฐานที่สุด คือ ปัญหาว่าศิลปะคืออะไร คำตอบที่เด่นชัดได้แก่

- ศิลปะคือการระบายอารมณ์ส่วนเกิน
- ศิลปะ คือ ความเข้าใจ
- ศิลปะ คือ การสร้างสรรค์

๑. ศิลปะคือการระบายอารมณ์ส่วนเกิน แนวความคิดนี้เป็นแนวคิดของฟรอยด์ ซึ่งกล่าวว่า "กล

ไกของงานเขียนสร้างสรรค์เป็นกลไกเดียวกันกับที่ใช้ในการสร้างจินตนาการในตัวผู้เป็นโรคฮิสทีเรียนนั่นเอง" ฟรอยด์ยกตัวอย่าง เกอเท (Goethe) ว่า เกอเทเขียนนวนิยายอมตะ เรื่องเวร์เทอร์ (Werther) เพื่อระบายอารมณ์เครียดอันเกิดจากความผิดหวังของคนที่หลงรัก ล็อดเต คัสท์เนอร์ (Lotte Kastner) แล้วไม่สมหวัง เกิดความระทมทุกข์อย่างหนัก โชคดีที่เกอเทมีพรสวรรค์ในการเขียนนวนิยาย จึงมีทางออกได้อย่างงดงาม นอกจากจะช่วยให้เกอเทพ้นจากอันตรายที่อาจจะฆ่าตัวตายแล้ว ยังได้ผลงานอมตะ ทำชื่อเสียงให้เกอเทอีกด้วย ยิ่งกว่านั้นฟรอยด์ยังคิดต่อไปอีกว่าศาสนาและปรัชญาก็เป็นผลพลอยได้จากความสามารถระบายอารมณ์ ส่วนเกินดังกล่าวนี้ "ฮิสทีเรียเป็นที่มาของการสร้างสรรค์ทางศิลปะ โรคประสาทรุนแรงเป็นที่มาของศาสนา และโรคประสาทหลอนเป็นที่มาของระบบปรัชญา มนุษย์บางคนมีอารมณ์พอประมาณ จึงสามารถระบายออกไปได้ทันในชีวิตประจำวัน แต่บางคนมีอารมณ์เข้มข้นมาก วิถีตอบสนองตามปกติ ในชีวิตประจำวันไม่อาจระบายได้ทัน จึงต้องหาวิธีระบายออกตามความถนัดของแต่ละบุคคล เช่น ระบายด้วยการโหดเหี้ยมทารุณด้วยการใช้อำนาจอย่างเมามัน เป็นต้น ผู้มีความคิดเช่นนี้มีอาทิเช่น โชเพินเฮาเออร์ (Schopenhauer) ซึ่งเรียกพลังนี้ว่า เจตจำนงที่จะมีชีวิต (The Will-to-live) นิตเช่ (Nietzsche) ซึ่งเรียกพลังนี้ว่า เจตจำนงที่จะมีอำนาจ (The Will-to-Power) และฟรอยด์ (Freud) ซึ่งเรียกพลังนี้ว่า อิด (Id)

ศิลปินเป็นผู้โชคดีที่มีวิธีระบายอารมณ์ส่วนเกินในตัวออกได้อย่างแนบเนียน คือ แสดงออกมาแล้วได้รับการยกย่องว่าเป็นคนเก่ง ผู้ชมผลงานศิลปะก็ชื่นชอบ

เพราะได้อาศัยระบายนามส่วนเกินของตนออกมาได้ กลายเป็นงานบริการให้กับสังคม และศิลปินก็ได้รับผลตอบแทนหลายๆทางไปด้วย เรียกตามศัพท์วิชาการว่าเป็นวิธีทำให้สูงส่ง (sublimation) ซึ่งหมายความว่าอารมณ์ที่ระบายออกนั้นมีใช้ของคืออะไร แต่บังเอิญได้รับการยกย่องว่าสูงส่งกลายเป็นของดีไป

๒. ศิลปะคือความเข้าใจ ความคิดแนวนั้นเป็นของลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) ในวงการปรัชญา และของกลุ่มลัทธิคลาสสิก (Classicism) ในวงการศิลป์ ศิลปะได้แก่ความสามารถ แสดงความรู้สึกนึกคิดออกมาได้อย่างแจ่มแจ้ง และชัดเจน (clear and distinct) ความแจ่มแจ้งและชัดเจนจะเกิดขึ้นได้โดยกำหนดระเบียบแบบแผนของการแสดงออกให้รัดกุม อย่างเช่นระเบียบ ๓ เอกภาวะของการละครคลาสสิกของฝรั่งเศสคือ เหตุการณ์เดียว จบในวันเดียวและแสดงในบริเวณเดียว เป็นต้น

ปรัชญาลัทธิเหตุผลนิยมได้พัฒนาเป็นลัทธิภาษาวิเคราะห์ (language analysis) ในปัจจุบัน นักภาษาวិเคราะห์ทำการวิเคราะห์การใช้ภาษาแล้ว แกล้งออกมาว่าข้อความที่มีความหมาย (meaningful statement) มี ๒ ประเภทคือ ข้อความบ่งข้อเท็จจริง (fact statement) กับข้อความบุพกะ (a priori statement) ซึ่งเป็นข้อความที่ไม่ให้ความรู้ข้อเท็จจริงใหม่ แต่เป็นความรู้ที่เกิดจากความเข้าใจความหมายของคำที่ใช้เท่านั้น เช่น ถ้ารู้ว่าพ่อหมายความว่าอะไรก็ต้องยอมรับข้อความว่าพ่อเป็นผู้ชาย เป็นต้น ข้อความนอกเหนือไปจาก ๒ อย่างนี้ล้วนแต่ไร้ความหมายแม้จะถูกติดตามไวยากรณ์ของภาษา และมีความหมายตามไวยากรณ์ก็ตาม เช่น ข้อความว่า "ฉันพูดโกหกเสมอ" ไม่บ่งอะไรชัดเจน แม้จะถูกติดตามไวยากรณ์และมีความหมายตามไวยากรณ์ก็ตาม เพราะข้อความนี้ไม่อาจระบุได้ว่า "ฉัน" เป็นคนพูดจริงหรือพูดเท็จกันแน่ นักปรัชญาลัทธิภาษาวิเคราะห์

ยังขยายขอบเขตข้อความที่ไร้ความหมายออกไปถึงข้อความที่แสดงศรัทธาในศาสนาข้อความศีลธรรมและจริยธรรม ตลอดจนข้อความทางศิลปะด้วย ข้อความเหล่านี้รวมเรียกว่า ข้อความบ่งคุณค่า (value-statement) ซึ่งแสดงเพียงอารมณ์ของผู้พูดว่าชอบหรือไม่ชอบสิ่งที่ตนกล่าวถึงนั้นเพียงไรเท่านั้น จึงไม่ใช่ข้อความที่มีความหมายชนิดที่จะมาตัดสินได้ว่าจริงหรือเท็จ แต่จะตัดสินได้ตามอารมณ์ของแต่ละคนว่าชอบหรือไม่ชอบ ซึ่งไม่มีความหมายและไม่มีประโยชน์ทางวิชาการ จึงไม่ควรเคลิบเคลิ้มหลงใหล ควรใช้เป็นเครื่องหย่อนใจภายในขอบเขตจำกัดเท่านั้น

ลัทธิภาษาวิเคราะห์ วิเคราะห์องค์ประกอบของศิลปกรรมให้เห็นว่ามี องค์ประกอบ ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้

(๑) สื่อ (media) ได้แก่ สิ่งที่ศิลปินนำมาใช้เพื่อถ่ายทอดการสร้างสรรค์ของตนให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น เช่น ผ้าใบและสีสำหรับจิตรกรรม หินอ่อนสำหรับประติมากรรม คำพูดสำหรับกวีนิพนธ์

(๒) เนื้อหา (content) ได้แก่ เรื่องราวที่ศิลปินแสดงออกมาโดยใช้สื่อที่เหมาะสม เช่น เรื่องพระอภัยมณีในกวีนิพนธ์ของสุนทรภู่ ตัวทัศนฐ์ในภาพเขียน พระพุทธรูปในประติมากรรม เป็นต้น

(๓) สุนทรียธาตุ (aesthetical elements) มีได้ ๓ อย่าง คือ ความงาม (beauty) ความเลอเลิศ (picturesque) และ ความสูงส่ง (sublimity)

การที่คนใดคนหนึ่งมีสุนทรียธาตุในความสำนึก เราเรียกว่า มีประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์ (aesthetical experience)

ศิลปกรรมชิ้นหนึ่งๆ อาจจะมีสุนทรียธาตุเพียงอย่างเดียวหรือหลายอย่างผสมกันก็ได้ เช่น พระพุทธรูปอาจจะมีทั้งความงามและความสูงส่งปนกัน ภาพต้นโอ๊กอาจจะมีทั้งความงาม ความเลอเลิศและความ

น่าที่รวมกันอยู่
สิ่งของตามธรรมชาติ
ของมนุษย์ก็มีอยู่

(๔) ชาติ
ได้แก่ ความรู้
หลังและความ
ที่เขาสร้างสรร
ตั้งใจหรือไม่ตั้ง
สอดแทรกอยู่
บุคคลที่เขาทำ
กรรมชิ้นนั้นด้

นอกจาก
ศิลปะอย่างละ
เข้าใจขอบเขต
ไหลเกินสภาพ
"คุณค่าทางศิลปะ"
เป็นต้น นับ
จะรับฟังไว้แต่
หนึ่งเพียงอย่า

๓. ศิลปะ
(Existential)
ศิลปินว่าเป็นก
ประเสริฐสุดใน
เอกภพและเกี่
เอกภพและตัว
และตัวเอง แ
ใหม่ๆ ขึ้นมา
และจินตนาการ
สิ่งประเสริฐสุด
อย่างสมศักดิ์ศ
เองและเอกภพ

ศิลปกรรม

ออกไปถึง-
ศิลปะกรรมและ
ว ย ข้อความ
(value-
งผู้พูดว่าชอบ
กันนั้น จึง
ตัดสินได้ว่า
ของแต่ละคน
และไม่มีประ-
หลงไหล ควร
กักเท่านั้น
ประกอบของ
อย่าง ดัง

นำมาใช้เพื่อ
อักษรแก่ผู้อื่น-
นอ่อนสำหรับ

ำ เรื่องราวที่
เช่น เรื่อง
วิหคกัมมฐีใน-
เป็นต้น

elements)
uty) ความ
ความสูงส่ง

ความสำนึก
ทฤษฎีศาสตร์

ทฤษฎีธาตุเพียง
เช่น พระ-
ส่งปนกันภาพ
เลิศและความ

นำที่รวมกันอยู่ในภาพเดียวกันก็ได้ นอกจากนั้น
สิ่งของตามธรรมชาติ ซึ่งมีได้เกิดจากการสร้างสรรค์
ของมนุษย์ก็มีสุนทรียธาตุเหล่านี้ได้ด้วย

(๔) ธาตุทางศิลปะ (artistic elements)
ได้แก่ ความรู้สึกนึกคิดและชีวิตจิตใจ รวมทั้งความ
หลังและความใฝ่ฝันของศิลปินที่แฝงอยู่ในศิลปกรรม
ที่เขาสร้างสรรค์ขึ้นมา ธาตุเหล่านี้ศิลปินอาจจะ
ตั้งใจหรือไม่ตั้งใจจะสอดแทรกเข้าไปก็ได้ แต่จะมี
สอดแทรกอยู่เสมอ เช่น ความรู้สึกของศิลปินที่มี
บุคคลที่เขากำลังวาดอยู่ จะสอดแทรกเข้าไปในศิลป-
กรรมชิ้นนั้นด้วย

นอกจากนั้น ยังได้วิเคราะห์คำพูดที่ใช้ใน
ศิลปะอย่างละเอียดตลอดไปอีกมากมาย เพื่อให้
เข้าใจขอบเขตของศิลปะ จะได้ไม่เคลือบเคลิ้มหลง-
ไหลเกินสภาพของศิลปะ เช่น วิเคราะห์ คำว่า
"คุณค่าทางศิลปะ" ให้เห็นประเด็นต่างๆ มากมาย
เป็นต้น นับว่าเป็นประโยชน์ไม่น้อย หากผู้อ่าน
จะรับฟังไว้แต่ไม่จำเป็นจะต้องยอมรับในลัทธิใดลัทธิ
หนึ่งเพียงอย่างเดียว

๓. ศิลปะคือการสร้างสรรค์ นักอัตถิภาวนิยม
(Existentialist) ยกย่องการสร้างสรรคของ
ศิลปินว่าเป็นการกระทำที่สูงส่ง เพราะมนุษย์เป็นสิ่ง
ประเสริฐสุดในเอกภพ และสามารถตั้งปัญหาเกี่ยวกับ
เอกภพและเกี่ยวกับตัวเอง มนุษย์สามารถเข้าใจ
เอกภพและตัวเอง มนุษย์สามารถพัฒนาเอกภพ
และตัวเอง และมนุษย์สามารถสร้างสรรค์สิ่งแปลกๆ
ใหม่ๆ ขึ้นมาได้โดยไม่รู้จักจบ ทั้งด้วยการกระทำ
และจินตนาการ การสร้างสรรค์ของมนุษย์จึงเป็น
สิ่งประเสริฐสุดในตัวมนุษย์ ทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์
อย่างสมศักดิ์ศรี การสร้างสรรค์จึงพัฒนาทั้งตัวมนุษย์
เองและเอกภพในเวลาเดียวกัน

ศิลปกรรมสำหรับนักอัตถิภาวนิยม จึงได้แก่

อัตตาที่เป็นไปได้อันอยู่ในโลกที่เป็นไปได้ (The
possible - self - in - a - possible
- world) หมายความว่าโลกมีกฎเกณฑ์ของมัน
ตายตัวก็จริง แต่มนุษย์อาจจะพัฒนามันได้ ตัวมนุษย์
ก็เช่นกัน มนุษย์อาจจะพัฒนาตัวเองขึ้นได้ การสร้าง
สรรคก็คือการพัฒนา ศิลปกรรม คือ ผลิตผลของ
การสร้างสรรคนั่นเอง เพราะฉะนั้นศิลปกรรมจึงเป็น
ผลิตผลที่พัฒนาทั้งเอกภพและมนุษย์ ไม่ใช่เพียงแต่
มนุษย์ผู้ทำศิลปกรรมนั้นขึ้น ซึ่งเราเรียกว่า ศิลปิน
เท่านั้น แต่ยังพัฒนาไปถึงมนุษย์ที่ได้ชื่นชมศิลปกรรม
นั้นด้วย

"สุนทรียธาตุ ... จะไม่อาจมีคุณค่าแก่มนุษย์
ได้ ถ้าหากว่าไม่มีศิลปินคนใดคนหนึ่งนำมาใส่ใน
วัตถุ เพื่อสร้างสรรค์ให้เป็นศิลปกรรมขึ้นมา และจะ
มีคุณค่ากว้างขวางออกไป ก็ต่อเมื่อมีผู้ชมที่เข้าถึง
สุนทรียธาตุต่างๆ กัน แล้วแต่ภูมิหลังในชีวิตของ
แต่ละคน อันประกอบด้วยทัศนคติส่วนบุคคล โครง-
สร้างทางจิตวิทยา สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และ
สังคม ฯลฯ จึงกล่าวได้ว่า ผู้เข้าถึงสุนทรียธาตุแต่ละ
คนเข้าถึงสุนทรียธาตุเดียวกันด้วยบทบาทและแง่มุมที่
ต่างกัน"

โซเร็น คีร์เคอการ์ด (Soren Kierkegaard)
ชี้ให้เห็นว่าวิถีทางสร้างสรรค์ของศิลปิน เหมือนลูก-
ตุ้มแกว่งไปมาระหว่างแนวโน้มนิยมจินตนิยมกับแบบ-
ลัทธิคลาสสิก นับได้ว่าเป็นการสร้างสรรคทั้ง ๒ แบบ
จินตนิยมเน้นการดิ้นรนเพื่อสร้างสรรค์ ส่วนลัทธิ
คลาสสิกเน้นความสงบเพื่อสร้างสรรค์ แต่ทว่าทั้ง ๒
แบบ เรียกร้องเงื่อนไขว่าต้องมีจิตใจมนุษย์ที่แสวงหา
ผู้ดิ้นรนไปตามสัญชาตญาณยอมไม่สร้างสรรค์ และ
ผู้สงบ เพราะความเกียจคร้านก็ไม่สร้างสรรค์เช่นกัน
คีร์เคอการ์ดให้ข้อสังเกตว่า การดิ้นรนเมื่อถึงจุด
อ้อมตัวก็จะสงบ และความสงบเมื่อถึงจุดอ้อมตัวก็จะ
ดิ้นรนใหม่ จินตนิยมกับลัทธิคลาสสิก จึงเกิดขึ้นสลับ
กันไปในชีวิตของแต่ละคน และในประวัติศาสตร์

ของมนุษยชาติ ในสมัยเดียวกัน จึงมีความโน้มเอียง ทั้งสองควบคู่กันไป สมัยจินตนิยมหมายความว่า ใน สมัยนั้นมีความโน้มเอียงทางจินตนิยมมาก แต่ก็มี ปฏิบัติทางลัทธิคลาสสิกควบคู่อยู่ด้วย ในทำนอง

เดียวกันสมัยลัทธิคลาสสิก หมายความว่า คนส่วนมาก มีความโน้มเอียงทางคลาสสิกนิยม แต่ก็มักจะมีปฏิบัติ ทางจิตนิยมถ่วงอยู่ด้วย เช่น จินตนิยมทางศิลปะ ของสมัยใหม่ เป็นต้น

กิริติ บุญเจือ

บรรณานุกรม

กิริติ บุญเจือ. ปรัชญาศิลปะ. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช. 2522 .

อารี สุทธิพันธ์. ศิลปะกับมนุษย์. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2519 .

Feldman, Edmund Burke. *Art as Image and Idea*. New Jersey: Prentice-Hall, 1967.

Read, Herbert. *The Meaning of Art*. London : Faber and Faber, 1972.

Richardson, Tony, ed. *Concepts of Modern Art*. New York : Harper and Row, 1974.

ความหม
บ้าน" หมายเ
คิดความพยาย
ประโยชน์ใช้
การดำเนินชีวิ

ลักษณะ
ของความเป็น
สิ่งที่เป็นศิลปะ
กำเนิดซึ่งอาจ
แม้ว่าจะเป็
เครื่องใช้ประ
การละเล่นต่าง
ภาคต่างๆของ
เพราะคติประ
กันมาแต่โบราณ
ใหญ่

ลักษณะ
เรียบง่าย มี
ส่วนบุคคลแล
ในรูปแบบนั้น
ละต้องถิ่น
ขนบธรรมเนียม
ของชาวบ้าน
เปลี่ยนแปลง
แปลงของสิ่ง
อิทธิพลจาก
วิทยาศาสตร์
ชนบทเปลี่ยน